

Археологія, історіографія, джерелознавство

ББК Т4(2)263

ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ ПОХОВАЛЬНОЇ ПАРАДИГМИ НАСЕЛЕННЯ ДДБК ТА ЄВПАТОРІЙСЬКОЇ ГРУПИ ПАМ'ЯТОК ФІНАЛУ СЕРЕДНЬОЇ БРОНЗИ

О.М. Грищук

АНОТАЦІЯ

В статті розглядається проблема прадавніх культурних зв'язків населення Криму та Донбасу на прикладах матеріалів поховань ДДБК (дніпро-донської бабинської культури) та євпаторійської групи пам'яток. Порівнюються основні елементи поховальної обрядовості названих груп населення. Основні параметри дослідження: кількість поховальних пам'яток, архітектура поховань, вид поховальної споруди, спосіб поховання, спосіб тіло покладання, позиція рук небіжчика та поховальний інвентар. Виокремлюються їх спільні та відмінні риси.

Ключові слова: дніпро-донська бабинська культура, євпаторійська група, поховальна парадигма, культурні зв'язки.

Проблематика вивчення стародавніх культурних зв'язків є однією з найбільш популярних в сучасній історичній науці. Особливої уваги в цьому контексті потребує вивчення та обґрунтування історичних і культурних особливостей розвитку населення таких сучасних регіонів як Крим і Донбас, що простежуються здавна завдяки отриманому науковцями археологічному матеріалу. Доба бронзи в цьому сенсі не є винятком, а отже також дає змогу дослідникам вивчати етнокультурні зв'язки в регіонах, відстежити шляхи просування племен і відзначити спільності та розбіжності розвитку народів Криму та Донбасу у зазначений період. Як приклад можливої культурної дифузії автором буде розглянуто дві археологічні групи поховальних пам'яток періоду фіналу середньої бронзи. Для Донбасу такою одиницею виступатиме дніпро-донська бабинська культура (ДДБК), а для Криму – євпаторійська група поховальних пам'яток.

За понад століття дослідження бабинських старожитностей (праці С.С. Березанської [1], С.Н. Братченка [2], І.Ф. Ковальової [3], Р.О. Литвиненка, В.В. Отрощенко, І.О. Післарія, Є.М. Савви, І.М. Шарафутдінової [4] та ін.) на сьогодні це археологічне утворення виступає в ранзі *культурного кола/області Бабине*, у складі якого виділяється дві культури – *дніпро-донська* (ДДБК) і *дніпро-прутська* (ДПБК), а також декілька периферійних груп пам'яток [5]. Одна з них – євпаторійська група (ЄГ) – була виділена Г.М. Тощевим у Криму в середині 1990-х рр. [6]. Дослідник вважав ці пам'ятки перехідними від інгульської катакомбної культури (ІКК) до бабинської, а згодом визнав їх частково синхронними бабинським [7]. Р.О. Литвиненко запропонував концепцію походження ЄГ, відповідно з якою вона, разом з дніпро-дністровським варіантом ДПБК, демонструє одну з двох «постінгульських ліній» розвитку [8]. За умов дещо відмінних підходів щодо походження ЄГ, цікавим буде порівняти її з паралельним посткатакомбним археологічним утворенням Лівобережної України і Донбасу зокрема – ДДБК, зосередивши увагу на поховальному обряді.

З огляду на концепцію осередкового механізму бабинської культуригонії [9], за якої первинним вогнищем і породженням культуротворення виступає ДДБК, а решта бабинських груп/варіантів виступає в якості вторинних утворень [10], цікаво зіставити

первинну ДДБК зі вторинною ЄГ, з метою виокремлення культурних паралелей та визначення спільних/відмінних елементів обрядності, чого раніше ніким не робилося.

Для зіставлення було виокремлено 7 основних параметрів (елементів поховального обряду), за якими визначалися спільні та відмінні риси поховальної парадигми. До них було віднесено: поховальна архітектура, поховальні споруди, спосіб поховання, спосіб тілопокладання, позиція рук небіжчика, поховальний інвентар. Таблиця 1 «Порівняльний аналіз елементів поховальної обрядності племен ДДБК та Євпаторійська група поховальних пам'яток» демонструє результати порівняльного аналізу у відповідності до висунутих елементів.

На сьогодні досліджено 1140 поховань, які відносять до ДДБК – це матеріали з 592 курганів, а також 8 ґрунтових цвинтарів [11]. У порівнянні з цим за недовгу історію дослідження ЄГ відомо приблизно 25-35 поховань, які походять з курганів [12]. Це може вказувати на те, що у порівнянні з бабинським населенням, ця культурна група була значно меншою, як за кількістю населення, так і за територією проживання.

Кургани ДДБК відрізняються складною архітектонікою з наявністю різноманітних конструкцій з каменю: насипів, кромлехів, закладок та інших. Впускні захоронення розташовані здебільшого у північній частині насипів. Для євпаторійської групи пам'яток притаманна більша кількість впускних захоронень ніж основних (за різними підрахунками від 72 до 90% впускних у порівнянні з 25 – 10% основних) [13]. У бабинців також існувала практика зведення довгих могил, яка відсутня у носіїв євпаторійської культурної групи.

Поховальні споруди культурного кола Бабине представлені прямокутними ямами з поперечним дерев'яним настилом (зустрічаються з уступом та підбоями). Схожі поховальні споруди ми можемо спостерігати й в євпаторійців – довгі вузькі прямокутні ями або ями з підбоям. Це може вказувати на поширену в той час спільну традицію для носіїв різних культур, або місцеве запозичення цієї традиції.

Інгумація є поширеним способом покладання для доби бронзи взагалі, тому загальна тенденція відобразилась в похованнях обох груп населення і є спільною. Слід, однак, зазначити, що для ДДБК відомі також так звані «пакунки» - форма перепоховання.

Для бабинців притаманним є слабо або середньо зібгане на лівому (іноді правому) боці (як виняток – випростане на спині) положення тіла. Орієнтація: західна – 70,3%; східна – 21,5% [14]. Для євпаторійців - випростана поза небіжчика (іноді з поворотом на правий чи лівий бік). Винятковою є слабо зібгана поза на бік. Орієнтація: Західна – 55%; Східна – 27% [15].

Спостерігаються наступні позиції рук небіжчиків: ДДБК – при західній орієнтації – |┘; при східній орієнтації - W. Для євпаторійської групи – | | - 66,7%; L | - 8,3%; v | - 8,3%; L┘ - 16,7% [16].

Для бабинців поховальний інвентар наявний у 52,3 % поховань. Це – керамічний посуд (кожне 5 поховання); кістяні (рогові) паскові пряжки (у чоловіків); знаряддя праці; «виробничі набори» інструментів; зброя; прикраси, деталі вбрання; шкури копитних (кожне 10 поховання); астрагали (кожне 20 поховання) [17]. У євпаторійській групі він наявний у 56% поховань. Це – керамічний посуд (16%); кістяні пряжки (44%); м'ясна напутня їжа (8%); набори м'яса; модельки коліс [18].

Таким чином ми можемо побачити спільне у поховальному обряді цих двох груп за наступними пунктами: традиція поховання в курганах та прямокутні ями як похоронні споруди; інгумація, як спосіб поховання; у більшості випадків тілопокладання присутня західна орієнтація небіжчика; наявність поховального інвентарю, а саме керамічного посуду та кістяних пряжок в обох випадках.

Серед відмінностей слід назвати несхожість поз небіжчиків та позицій їх рук у похованні. На особливу увагу заслуговує поховальний інвентар, значно яскравіший та розмаїтніший у бабинців, ніж у євпаторійців, що може вказувати на різницю в уявленнях про потойбічний світ і подорож до нього.

Запропонована тема залишається актуальною в сучасних археологічних та праісторичних дослідженнях через необхідність подальшого вивчення історичного шляху та долі носіїв цих культурних традицій. Особливо слід відзначити зростаючу увагу наукового середовища на духовне і релігійне життя народів, важливою частиною якого є й поховальна обрядовість з усіма складовими цієї ритуальної практики.

Таблиця 1

Порівняльний аналіз елементів поховальної обрядності племен ДДБК та Євпаторійської групи поховальних пам'яток [19 - 21]

№ п/п	Порівняльна одиниця	ДДБК	Євпаторійська група пам'яток
1.	Кількість поховальних пам'яток	1140 поховань (592 кургани); 8 ґрунтових цвинтарів.	Приблизно 25-35 поховань (кургани).
2.	Поховальна архітектура	Кургани зі складною архітектонікою; практика зведення довгих могил. Наявність різноманітних конструкцій з каменю: насипи, кромлехи, закладки тощо. Впускні захоронення у північній половині насипів.	Кургани. З них основних – приблизно 25 %, впускних – за різними даними приблизно 72 – 90 %.
3.	Поховальні споруди	Прямокутні ями з поперечним дерев'яним настилом (іноді з уступом та підбоєм).	Довга вузька прямокутна або овальна яма чи яма з підбоєм.
4.	Спосіб поховання	Інгумація; поховання індивідуальні або колективні; наявність перепоховань у формі «пакетів».	Інгумація; поховання індивідуальні.
5.	Спосіб тілопокладання	Слабко або середньо зібгане на лівому (іноді правому) боці (як виняток – випростане на спині). Орієнтація: Західна – 70,3%; Східна – 21,5%.	Випростана поза небіжчика (іноді з поворотом на правий чи лівий бік). Винятковою є слабко зібгана поза на бік. Орієнтація: Західна – 55%; Східна – 27%.
6.	Позиція рук небіжчика	При західній орієнтації – W; При східній орієнтації – .	 - 66,7%; - 8,3%; - 8,3%; - 16,7%.
7.	Поховальний інвентар	Наявний у 52,3 % поховань. Керамічний посуд (20%); кістяні (рогові) паскові пряжки (у чоловіків); знаряддя праці;	Наявний у 56 % поховань. керамічний посуд (16%); кістяні пряжки (44%);

	«виробничі набори» інструментів; зброя; прикраси, деталі вбрання; шкури копитних (10%); астрагали (5%)	м'ясна напутня їжа (8%); набори м'яса; модельки коліс.
--	---	--

РЕЗЮМЕ

На сегодняшний день одной из наиболее популярных проблем в исторической науке остается исследование древних культурных связей на просторах Евразии. В данном контексте особый интерес вызывают особенности культурного развития в древности таких регионов как Крым и Донбасс. Богатый археологический материал финала периода средней бронзы дает возможность сравнить особенности погребального обряда двух кочевых культур: ДДБК (Днепро-донская бабинская культура) и Евпаторийской группы памятников. Детальное изучение погребального обряда открывает широкие возможности для исторических и культурных реконструкций, в том числе и религиозных представлений кочевников украинских степей.

Исследования бабинской культуры (более известна как культура многоваликовой керамики) продолжаются уже около ста лет. За это время рядом известных ученых, среди которых С.С. Березанская, С.Н. Братченко, И.Ф. Ковалёва, Р.А. Литвиненко, В.В. Отрощенко и другие. Евпаторийская группа погребальных памятников в историографии относится к периферии культурного круга Бабино, и была выделена Г.Н. Тощевым в 1990-х годах. Считается, что евпаторийская группа – это переходное явление от ингульской катакомбной культуры к бабинской. Р.А. Литвиненко предложил иную линию развития: постингульскую.

Для исследования были определены 7 основных позиций: количество погребальных памятников, особенности курганной архитектуры, форма погребального сооружения, способ погребения, расположение тела в захоронении, положение рук покойного и разнообразие погребального инвентаря. Общими для ДДБК и ЕГ оказались традиции курганного захоронения и расположенные в них прямоугольные ямы, ингумация, западная ориентация расположения тела погребенного и наличие погребального инвентаря, в особенности костяных пряжек. Отличаются поза покойного и позиции рук, а также более разнообразный инвентарь в бабинских захоронениях.

Актуальность дальнейшего исследования состоит в необходимости изучения культурных и религиозных традиций древнего населения Крыма и Донбасса.

Ключевые слова: днепро-донская бабинская культура, евпаторийская группа, погребальная парадигма, культурные связи.

SUMMARY

Today the research of ancient cultural contacts on the area of Eurasia still remains one of the most popular problems in historical science. In this context peculiarities of cultural development in the ancient time of such regions as the Crimea and the Donets Basin are of particular interest. Rich archaeological data of the final period of the middle of the Bronze age enables to compare peculiarities of a funeral ceremony of two nomadic cultures: DDBC (Dnieper-Don Babino Culture) and the Yevpatoria group of monuments. Detailed studying of a funeral ceremony makes possible historical and cultural reconstruction, including religious ideas of nomads of the Ukrainian steppes.

The research of the Babino culture (it is better known as culture of the Multi-cordoned Ware ceramics) has been carried on for about hundred years by a number of famous scientists

including S. S. Berezanskaya, S. N. Bratchenko, I.F. Kovalyova, R. A. Litvinenko, V. V. Otroshchenko and others. The Yevpatoria group of funeral monuments in historiography belongs to the periphery of Babino cultural circle and was singled out by G. N. Toshchev in the 1990th years. It is considered that the Yevpatoria group is a transitional phenomenon from the Inhul catacomb culture to the Babino one. R. A. Litvinenko offered another way of development: the Postinhul one.

7 main positions are determined for research: quantity of funeral monuments, peculiarities of barrow architecture, form of a funeral construction, way of burial, body arrangement in burial, position of arms of the dead and variety of funeral implements. It became clear that DDBK and YG have in common the following: traditions of barrow burial and rectangular holes, inhumation, the western orientation of arrangement of a buried body and presence of funeral implements, in particular bone buckles. Pose of the dead and position of hands, and also more various implements in the Babino burials differ.

Relevance of further research consists in the necessity of studying of cultural and religious traditions of the ancient population of the Crimea and the Donbass region.

Key words: dneiper-don babino culture, evpatoria group of monuments, funeral paradigm, cultural relations.

ПОСИЛАННЯ ТА ПРИМІТКИ:

1. Березанская С.С. Культура многоваликовой керамики / Березанская С.С. // Культуры эпохи бронзы на территории Украины. – К.: Наук. думка, 1986. – С. 5-43.
2. Братченко С.Н. Нижнее Подонье в эпоху средней бронзы / Братченко С.Н. – К.: Наук. думка, 1976. – 251 с.
3. Ковалева И.Ф. Север Степного Поднепровья в среднем бронзовом веке / Ковалева И.Ф. – Днепропетровск: Изд-во Днепр. ун-та, 1981. – 78 с.
4. Шарафутдинова И.Н. Степное Поднепровье в эпоху поздней бронзы / И.Н. Шарафутдинова. – К.: Наук. думка, 1982. – 160 с.
5. Литвиненко Р.О. Культурное коло Бабине (за матеріалами поховальних пам'яток): автореф. дис. ... д-ра іст. наук.: 07.00.04 / Ін-т археол. НАНУ. – К., 2009. – 32 с.
6. Тощев Г.Н. Крым в эпоху бронзы / Г.Н. Тощев. – Запорожье: Изд-во Запор. ун-та, 2007. – 304 с.
7. Литвиненко Р.О. культурне коло бабине: досвід культурогенетичних досліджень в археології / Р.О. Литвиненко // Історичні і політологічні дослідження. – 2011. – № 1-2 (47-48). – С. 169-178.
8. Литвиненко Р.О. Інгульська посткатакомбна спадщина Криму і ніжньої Наддніпрянщини / Р.О. Литвиненко // Археологический альманах. – № 25. – Донецк, 2011. – С. 39.
9. Литвиненко Р.О. культурне коло бабине: досвід культурогенетичних досліджень в археології / Р.О. Литвиненко // Історичні і політологічні дослідження. – 2011. – № 1-2 (47-48). – С. 169-178.
10. Литвиненко Р.А. Культурный круг Бабино: название, таксономия, структура / Р.А. Литвиненко // КСИА. – 2011. – Вып. 225. – С. 108-122.
11. Литвиненко Р.О. Інгульська посткатакомбна спадщина Криму і ніжньої Наддніпрянщини / Р.О. Литвиненко // Археологический альманах. – № 25. – Донецк, 2011. – С. 8.
12. Литвиненко Р.О. Культурное коло Бабине (за матеріалами поховальних пам'яток): автореф. дис. ... д-ра іст. наук.: 07.00.04 / Ін-т археол. НАНУ. – К., 2009. – С. 29.
13. Там само.

14. Тошев Г.Н. Крым в эпоху бронзы / Г.Н. Тошев. – Запорожье: Изд-во Запор. ун-та, 2007. – С. 30.
15. Литвиненко Р.О. Культурне коло Бабине (за матеріалами поховальних пам'яток): автореф. дис. ... д-ра іст. наук.: 07.00.04 / Ін-т археол. НАНУ. – К., 2009. – С. 31.
16. Там само.
17. Литвиненко Р.О. Інгульська посткатакомбна спадщина Криму і нижньої Наддніпряни / Р.О. Литвиненко // Археологический альманах. – № 25. – Донецьк, 2011. – С. 9.
18. Литвиненко Р.О. Культурне коло Бабине (за матеріалами поховальних пам'яток): автореф. дис. ... д-ра іст. наук.: 07.00.04 / Ін-т археол. НАНУ. – К., 2009. – С. 31 – 32 с.
19. Литвиненко Р.О. Інгульська посткатакомбна спадщина Криму і нижньої Наддніпряни / Р.О. Литвиненко // Археологический альманах. – № 25. – Донецьк, 2011. – С. 9.
20. Литвиненко Р.О. Культурне коло Бабине (за матеріалами поховальних пам'яток): автореф. дис. ... д-ра іст. наук.: 07.00.04 / Ін-т археол. НАНУ. – К., 2009. – С. 31.
21. Тошев Г.Н. Крым в эпоху бронзы / Г.Н. Тошев. – Запорожье: Изд-во Запор. ун-та, 2007. – 304 с.

Надійшла до редакції 25.10.2014 р.

ББК – 63,3 (4 Укр)61
Ж 74

РАДЯНСЬКІ ІСТОРИКИ ПРО АГРАРНУ ПОЛІТИКУ ДИРЕКТОРІЇ УКРАЇНСЬКОЇ НАРОДНОЇ РЕСПУБЛІКИ 1918 – 1920 рр.

О. А. Житков

АНОТАЦІЯ

У статті висвітлено проблеми потрактування земельної політики Директорії Української Народної Республіки 1918 – 1920 рр. у працях радянських істориків. Акцентується увага на методологічних основах досліджень українських учених та їх практичному значенні.

Ключові слова: Директорія, аграрна політика, селянське господарство, повстанський рух, радянська історіографія.

Доба Директорії презентована значним числом тематично й жанрово різномайтих праць, у яких земельне законодавство та практична діяльність її урядів, Ради Народних Міністрів (далі РНМ, авт.), отримали суперечливі, часом протилежні оцінки. Адже українська історіографія в значній мірі зберегла рудименти діаспорної і радянської школи історико-аграрних досліджень, тих протиріч, котрі накопичилися внаслідок їхнього багатолітнього ідеологічного протистояння.

Саме в контексті переосмислення стереотипів більшовицьких аграрних реформ розпочиналося в новітній українській історіографії вивчення цієї проблеми на початку 1990-х років, як складової частини соціально-економічної, або ширше внутрішньої політики національних урядів, і Директорії зокрема [1]. У радянській історіографії звичайно не ставилося завдання досліджувати соціально-економічні аспекти діяльності «буржуазно-націоналістичних» державних утворень: Центральної Ради, Гетьманату, Директорії, але проблеми, які були у центрі гострої боротьби національно-патріотичних